П.Караканов:
"КЭХТИМЭ ДУУ, КЫЫС АММАМ"

Итинник аатта журналист Прокопий Караканов ыстатыйата 1991 сыл ахсынньы 24 күнүгэр бэчэттэнэн турар. Онно автор Амманы харыстаабыныгна билигин тирээн турар проблемаларга тохтообута. Ордук Амма баһыгар "Чороон-Наурас" советскай-сингапурскай холбоһуктаах предприятие тэриллэн, тыаны кэрдии куттала суоһаабытын, Амма уутун хачайдааһын бырайыага сөхсүтүллэн эрэрин абаран-сатаран суруйбута. Ыстатыйа аҕааччылар киэҥ сэҥээриилэрин ылла. Редакцияҕа да, авторга да үгүс суруктар киирэллэр, телефонунан кэпсэтиһэллэр. Сорохтор бу ыстатыйаны иккистээн бэчээттииргэ да көрдөһөллөр.

Амма экологиятын боппуруоһа үгүстэри долгутар. Ордук улахан куттала баар — Амма баһыгар маһы кэрдии. Өскөтүн ити холбоһуктаах предприятие Амма баһыгар маһы кэрдэн кыраныысса таһыгар ыытан бардаҕына, биһириилэрэ, умсугуйаллара өссө улаатыаҕа. "Иҥсэ аһыы олордоххо көбөр" диэн мээнэҕэ эппэттэр. Онон саамай улахан куттал, саамай улахан иэдээн уонна саамай улахан алдьархай Амма баһыттан аанналан иһэр. Ол тоҕотун Амма сүнньүн олохтоохторо үчүгэйдик өйдүүр буолуохтаахтар. Уутун үксүн баһыттан эрэ хааччынар Амма өрүс, маһа-ото солонноҕуна, иэдээннэ тэбиллэр.

Билигин хаһыат үгүс аҕааччылара "Кэхтимэ дуу, кыыс Аммам" ыстатыйанан Амма уутун хачайдааһын боппуруоһугар бэйэлэрин санааларын суруйаллар, көккүнэллэр.

Бүгүн биһиги бу боппуруоска киирбит суруктартан сорохторун аҕааччыларбытыгар билиһиннэрэбит.

АҺАҒАС СЕССИЯҒА ДЬҮҮЛЛЭСТИЛЭР

Соторутааҕыта народнай депутаттар Амма ороһуонунааҕы Советын уочарата суох онус сессията нэһилиэнньэ кыттыытынан аһаҕастык ыытылынна. Сессия дьүүллэспит сүрүн боппуруоһунан Амма өрүс экологиятын туһунан боппуруос буолла.

Сессия кыттыылаахтара Амма уутун хачайдааһын бырайыагын туһунан "Якутгипроводхоз" институт директора П.Ф.Федоров, Амма баһыгар ыытыллыбыт экспедиция үлэтин түмүктэрин туһунан биологическай наука доктора,профессор В.Д.Саввинов информацияларын иһиттилэр. Амма баһыгар ыытыллыбыт экспедиция үлэтин Д.Д.Саввинов, слайдалары көрдөрө-көрдөрө, ингэн-тоҥон кэпсээтэ. Сессия кыттыылаахтара итини улахан астыныынан иһиттилэр. Кинилэр түмүккэ Амма өрүс айылҕатын харыстааһынна улахан үлэни ыыппытын иһин Д.Д.Саввиновка истиҥ махталларын биллэрдилэр. Киэҥ кэпсэтии Амма уутун Чурапчы, Таатта ороһуоннарыгар хачайдааһынна оноһуллубут бырайыагы тула ыытылынна. Манна информацияны оногобут П.Ф.Федоров бырайыак ис хоһоонун сессия кыттыылаахтарыгар сиһилии билиһиннэрдэ. Бу боппуруос сессияҕа дьүүллэһиллиэн иннинэ, нэһилиэктэринэн эмиэ кэпсэтиһии ыытыллыбыта.

Сессия кыттыылаахтара бырайыак тула бэйэлэрин санааларын аһаҕастык эттилэр: кинилэр бу бырайыак Чурапчы уонна Таатта ороһуоннара уунан хаччыллыылаларын быһаарар кыаҕа суоҕун, бырайыак Амма экологиятыгар улахан охсуулаах буоларын дакаастаатылар. Түмүккэ сессия кыттыылаахтара бу бырайыагы тохтоторго, онон кураанныыр ороһуоннары уунан хаччыйыыга атын бырайыагы — чуолаан Ленаттан ууну ылыыны быһаарары наадалааҕынан аахтылар. Итинэн сессия Амма уутун хачайдааһын туһунан бырайыагы биир санаанан утарар уураахы ылынна.

Наталья Иванова,
биһиги общ. корр.

"Дойдубутун алдьатыман"

АММАНЫ КӨМҮСКЭҺЭР КЫЛБА МАҢАН ХОЛУУЛТАР

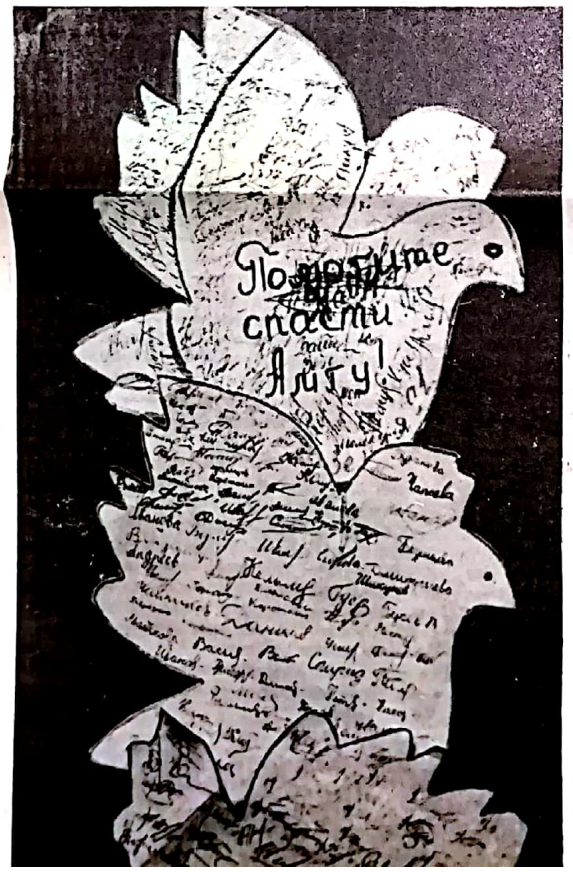

Биһиги, "Амма чэчирэ" ансамбль оболоро, төрөөбүт өрүспүт — Аммабыт өрүү баар буоларыгар, үйэлэргэ уста турарыгар баҕарабыт. Дьиҥэр, билигин биһиги сүрүн сорукпут — үөрэнии, үөрэхтээх, үлэһит дьон буоларга талаһыы. Ол гынан баран, тапталлаах Аммабытыгар алдьархай суоһаабытын бэчээттэн, олохтоох дьон-сэргэ, дьиэбитигэр төрөппүттэрбит айманалларыттан истэн, туох баар кыахпытынан көмөлөһөргө уонна көмүскэһэргэ санаммыппыт. "Сельская жизнь" хаһыат аналлаах корреспондена Р.Б.Будрина "Буом турбата" диэн ыстатыйата биһиигини ордук долгутта. Итиннэ Аммаҕа аатаахсаана биллибэт алдьархай суоһаабытын өйдөөбүппүт. Аны кэлин Прокопий Караканов "Саха сирэ" хаһыакка "Кэхтимэ дуу, Кыыс Аммам" диэн кинини эрэ долгутар ыстатыйата тахсан, аҕааччылар сэҥээриилэрин ылла. Онон биһиги баҕабыт, биһиги дьүүлүрбут — кэрэ айылҕалаах Аммабытын туох баарынан көмүскээһин.

Амма туһунан араас айымньылар, ырыалар-хоһооннор суруллубуттарын аҕаан сиппэккин. Итилэртэн сүүмэрдээн "Живи, Амга!" диэн концертнай программаны туруоран 1990 сыллаахха Амма, Горнай ороһуоннарыгар сылдьан нэһилиэнньэттэн Амманы харыстааһынна илии баттаһыны хомуйууну саҕалаабыппыт. Бастакы сыллардааҕы ити хомуйуубутун түмэн, оччотооҕу Саха АССР Министрдэрин Советын Председателигэр Шамшинна ыыппыппыт. Илии баттааһыны хомуйууну тэҥэ сыллата ороһуонна ыытыллар Амма экологиятыгар аналлаах оро уруйуйун конкурсугар кыттыыны ылабыт.

1990-91 сылларга бэлэмнээн, "Хорсун кыыс Сардаана уонна Тимир Дьиҥистэй" диэн музыкальнай остуоруйаны туруоран, Москва куораккa Киин телевидениеҕэ видео-фильмнэ суруллан каллибит. Остуоруйа Амма экологиятыгар аналлаах. Ол курдук, остуоруйаҕа Амма баһыгар баар үрэхтэр мастарын кэрдии, орто салаа үрэхтэр ууларын буомунан хаайыы, Амма уутун атын сиргэ тимир турбанан обботторуу уонна уот, хаһыт Амма. айылҕатыгар өлүүнү-сүтүүнү аҕаларын кэсиирбит. Бу орто дойдуга күөх сирэмни сиир-аһыыр, тэбэр сүрэҕэ, маннык-ыйар дуоҥата суох Дьэс Тимир Дьиҥистэй биһиин уунун утары Дьиҥистэй ураанхай обото—Кыыс Сардаана ураанхай обото—Кыыс Амманы, кини баохсуһан Кыыс Амманы, кини балыстарын алдьархайтан быыһыыр. Сардаанаҕа орто дойду амарах сүрэхтээхтэрэ бары күүс-көмө буоллаллар. Онон биһиги, остуоруйаҕа ис хоһоонун курдук, сырдык хараҥаны кыайарыгар бигэтик эрэнэбит.

Амма уутун Халаалынан хачайдатыы табыллыбатын туһааннаах специалистар утарсаллардыын, "дойдубутун алдьатыман" диэн олохтоохтор көрдөһөллөрун үрдүнэн Амма уутун хачайдааһын бырайыага бигэргэтиллибитэ бэл бырайыага бигэргэтиллибитэ бэл биһиигини, кыралары, дьиксиннэрбиһиигини, сиргэ сиригэр собуссэр. Бу Саха сиригэр собуссоҕотох хаалбыт ыраас уулаах, кэрэ көстүүлээх оруспүт иннинэ дьыалдатын санаан, толкуйдаан көрбөппүт туһун сүрэй?! Билигин Амманы харыстааһынна Камчаттаттан күннээх Туркменистаанна диэрэ, Муустаах муора кытыытиийэ, Муустаах муора кытыытыттан Беларуска тиийэ кырачаан оболор чуор куоластара иннилэр. Кинилэр биир куолаһынан этэллэр: "Амманы харыстаан! Амманы харыстарыман!"—диэн. Ол курдук ыытыллыбыт "Амма оболоро, төрөөбүт биһиги, Амма оболоро, төрөөбүт Аммабытыгар алдьархай аанналаабытыгар доготторбутугар "көмөлөһүн" диэн көрдөспүппүт. Дьэ онуоха дойду бары мунуутуттан араас омук тыллаах кылба маҥан холуултар Амманы көмүскүү күн бүгүнүгэр диэри быыстала суох көтөн кэлэ турал-лар. Кинилэриэн араас омук кырачааннара илии баттаан уонна илии баттааһыны хомуйан ыыталлар. Ити барыта Амма кэрэ айылҕатын көмүскэһиигэ турунуу, онно дьулуһуу. Тыыныынчанан кэлэр бу суруктар, бу илии баттааһыннар дойдубут бары республикаларын оболоро бир санаалаахтарын, бир дьулуурдаахтарын этэр. Кинилэр кэрэни, үчүгэйи харыстыыргa ыра санаалаахтар. Биһиги доготторбут биһиги кыһалҕабытын ойдүүллэрин бигэргэтэн, сорохтор бэйэлэрин төрөөбут дойдуларыгар экологическай алдьархайдаах дьайыылар баар буолбуттарын туһунан суруйаллар. Сир ийэҕэ айылҕа бэйэ-бэйэтиттэн ыкса сибээстээрин тоноҕолоон бэлиэтиилэр.

Онон Амманы көмүскэһэр кылба маҥан холуултар күннэтэ хойдон, элбээн иһэллэр. Кинилэр санааларын, кинилэр ылдьиттэрин истибэт, улахаҥна уурбат буолуу бэйэ олорор мутугун кэрдиннигэ эрэ тэҥнээх буолуо дии саныыбыт. Болҕойуг, истиҥ, сыаналаах, толкуйдаах, сүүнүэн араас тыллаах омук оболоро бары биир куолаһынан, бары биир тылынан: "Амманы харыстаан!" — диэн дорбоонноохтук этэллэрин.

Саха сиригэр Кыыс Амма курдук кэрэ айылҕалаах сир суох. Көмүскэһиҥ, ааторуҥэр Кыыс Амманы! Кэнэҥэски үөлэргэ, кэлэр көлүөнэ дьоммутугар хаалан, эмиэ бүгүнүгү курдук дьону үөрдэ-көтүтэ, олоххо угуйа, күлүмүрдүү сыттын Кыыс Амма.

Саха комсомолун лауреата "Амма чэчирэ" ансамбль чилиэннэрин аатыттан ансамбль салайааччыта Ольга ИВАНОВА-СИДОРКЕВИЧ, Саха Республикатын культуратын үтүөлээх үлэһита.

СЕМЕН КАПИТОНОВ
ХАРЫСТЫАҒЫН ХАРАХ ХАРАТЫНЫЫ

Оо, Аммам, эн сырдык тыыннаах курустаал уун
Мин тымырдарбынан олох буолан сүүрүгүрэр,
Оо, Аммам, эн кырдьыбат сүрэҕиҥ — уот сардаанаҥ
Үөрүүм телене буолан сайын айы тэтэрэр.
Оо, Аммам, эн хатыҥнарыҥ — маанны кыргыттарыҥ
Дууһам ырыалара буолан кынтаһаллар,
Оо, Аммам, эн симэхтэриҥ — үлэһит дьонуҥ
Дойдум кизргэлэ буолан уйгутун чочуйаллар.
Салбаныа дуо эн кэрэҥ үйэлэргэ сүрэхтэри үөрдээри,
Үүнэр көлүөнэлэри кэрэҕэ иитээри, эйэҕэ сирдээри,
Бүгүн, дойдуом, "бу курдук туруо" диэн уруйдуохпун
Түктэри көстүүлэр үксүүлэрин көрөн тутуннум.
Чараااыыллар сыллата хаһан эрэ хаарыан халыҥ
Эн хатыҥ чараҥнарыҥ, бэс чагдаларыҥ, алардарыҥ,
Убуулар сай ахсын күөх хочон сулустара — сардааналарыҥ,
Оо, уолуохтара дуо, ама, эн оломнотор буолбут ууларын!
Ити кэлиэ дии саныахха, оо, тоҕо баҕас ыараханай!
Ити Аммабыт кэрэгэй, итэҕэс кэскиллэннэҕэй!
Ама маннык айылаах алдьархай
Аймаҥан бардым эмискэ этэр этиҥнии сатарыыр,
Киһи барахсан чэрдээх илиитинэн тэрилиннэҕэй!
Эн кэскилгин кэҥэр, тыыныгар суоһуур тыллартан,
Уйгуурабин, утуйбат буолабын, харааастабын —
Хатыылаах оттуу хаарыйаллар ол тыллар дууһабын!
Сураҕа, сотору кэмиҥэн суорума суолланыах курдуктар
Илгэҕиҥэн имэрийэн күн сырдыгын көрдөрбүт тыаларыҥ барахсаттар
Уһуну-киэҥни толкуйдуу барбакка, аны атыттар туруннулар
Эн ууларгын төрөөбүт төрүт биэрэккиттэн күрэтэр туһугар.
Ама эн эрэ тыаларгын харса суох кыртахха
Улуу Тутуулар туруҥуруохтара турдаҕай,
Ама эн эрэ ууларгын көҥөрөн ыллахха,
Уот кураан чаҕыйан чугуйуо буоллаҕай!
Өйдөөбөттөрүн сөҕөбүн кинилэр, эбэккэм, эн кимҥин,
Хотугу кыраайым хаардаах хайаларын, тыйыс айылҕатын
Күнду көстүүлэрэ — чөмчүүктэрэ буолар аналгын.
"Олорор мутуккун кэрдимэ" диэн өбүгэлэрбит эппиттэрин
Сорохторбут туора омук тылыныы өйдөөбөттөрө кэлэтэр,
Эҥэлэрбит, эбэлэрбит кэсэпит сибэтиэй кэриэстэрин тэпсэр.
Толкуйдуоҕун, доҕоттоор, сэтэ-сэмэтэ кэлэн иэдэтээрэй!
Хомойобун даҕаны эн илгэлээх сириҥ уотунан
Муус сүрэхтээх, тоҥ дууһалаах билигин да хаамарыттан,
Хотугу дьон уйулҕатын кутун — сахабыт хатыҥын
Ол киһи ардыгар солуута суох сууллараар адьыанатыттан.
Итинниктэри мин сытыган эрбэһиҥнэ тэҥнээммин
Тэбистэриэм суоҕа этэ эн кытылларгын, чараҥнаргын,
Итинниктэри мин "дьэбиннээх тимирдэр" диэммин,
Кэстэрэн киртиттэриэм суоҕа этэ эн курустаал ууларгын.
Сыннньанныннар дуоһуйа эн айыы кыыһа айылҕаҕар
Уйан дууһалаах, чараас сүрэхтээх ыччаттарын,
Сөтүөлээтиннэр эн ууларгар, кылыйдыннар кырдалларгар
Эйигин дьиҥ-чахчы ийэлии санаан таптааччыларын!
...Баҕа махталым, Аммакам барахсан,
Иитэн-аһатан киһи оногобут уолгуттан,
Мэнигийээн эрдэхпиттэн сөтүөлэтэн-сөрүүкэтэн,
Буһаран-хатаран куорсун аспыт ыччаккыттан...
Бу курдук туойан тураммын, бар дьонум, ыҥырабын:
Хас биирбит оҕо саһын, тапталын, дьолун биһигин,
Оҕолорбут уйаларын — төрөөбүт алааспын айылҕатын
Күн бүгүн хаһаанҥытааҕар даҕаны харах харатыныы харыстыаҕын

Scanned with CamScanner